

DOI: [10.32702/2307-2105-2018.10.11](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.10.11)

УДК 330.322

*В. Л. Осецький,*

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, ДВНЗ «Київський національний університет імені Тараса Шевченка»*

## **ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

*V. Ossetsky*

*Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economic Theory, Macroeconomics and Microeconomics, Taras Shevchenko Kyiv National University*

### **PERSPECTIVE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN MODERN UKRAINE**

*У статті розглянуті такі перспективні напрями підвищення ефективності національної економіки та динамізації економічного розвитку як використання кластерного та інноваційного підходів. При цьому використання цих підходів розглядається у статті як спосіб підвищення ефективності державно-приватного партнерства, що створює умови для виведення проектів державно-приватного партнерства на якісно новий рівень.*

*Також стаття дає уявлення про розвиток бачення суті поняття «кластер» в економічній науці, про те, як це бачення змінювалось і доповнювалось у зв'язку з переходом до інноваційного розвитку. При цьому традиційний кластер характеризується як територіальне поєднання підприємств не тільки якоїсь однієї галузі, а різних галузей, тобто це міжгалузеве об'єднання, в яке входять підприємства, що спільно працюють на створення певного виду кінцевого для відповідної економіки продукту. Саме тому між цими підприємствами виникають не тільки поточні коопераційні зв'язки, а й довгострокова координація діяльності.*

*Традиційний кластер також охарактеризується і як своєрідний «технологічний спрут», ядро якого складають одне або кілька підприємств-лідерів, що виробляють кінцеву для відповідної економіки продукцію. Саме вони стають локомотивами розвитку кластеру, і знаходяться у його центрі. Саме вони виробляють той кінцевий продукт, який є конкурентоспроможним на світовому чи національному ринках, і саме вони отримали назву ядра кластеру. Важливою рисою, яка об'єднує різні підприємства та організації в один кластер, визначена також і наявність загальної інфраструктури, яка стає спільним надбанням всіх зацікавлених суб'єктів відповідної території.*

*Автором дається характеристика суті поняття «інноваційний кластер», а також умов, за яких він може бути сформований. Наводиться бачення і того, де і як при формуванні кластерів можуть також бути застосовані механізми державно-приватного партнерства.*

*Визначаються умови, які повинні бути виконані для подальшої реалізації стратегічного управління інноваційним процесом в Україні шляхом використання методів державно-приватного партнерства.*

*The article considers such promising directions of increasing the efficiency of the national economy and dynamizing economic development as the use of cluster and innovative approaches. At the same time, the use of these approaches is considered in the article as a way to increase the effectiveness of public-private partnership, which creates conditions for the withdrawal of public-private partnership projects to a qualitatively new level.*

*Also, the article gives an idea of the development of the vision of the essence of the concept of "cluster" in economic science, how this vision was changed and supplemented in connection with the transition to innovative development. At the same time, the traditional cluster is characterized as a territorial combination of enterprises not only of one particular industry, but also of various branches, that is, an inter-branch association, which includes enterprises that work together to create a definite end product for the relevant economy. That is why between these enterprises there are not only current cooperative ties, but also long-term coordination of activities.*

*The traditional cluster is also characterized as a kind of "technological octopus", the core of which is one or several leading enterprises that produce the final product for the economy. That they become the locomotives of the development of the cluster, and are in its center. It is they who produce the final product that is competitive in the world or national markets, and they themselves have received the cluster nucleus. An important feature that unites different enterprises and organizations into a single cluster is also the presence of a common infrastructure that becomes a common property of all interested actors in the respective territory.*

*The author gives a description of the essence of the concept of "innovation cluster", as well as the conditions under which it can be formed. The vision and where and how cluster shaping can also be applied to mechanisms of public-private partnership.*

*The conditions that must be fulfilled for the further implementation of the strategic management of the innovation process in Ukraine through the use of public-private partnership methods are determined.*

**Ключові слова:** державно-приватне партнерство; кластер; інноваційний кластер; структура традиційного кластера; особливості інноваційного кластера.

**Key words:** public-private partnership; cluster; innovation cluster; structure of traditional cluster; features of innovation cluster.

#### **Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.**

На сучасному етапі економічного розвитку України надзвичайно гостро постала необхідність пошуку нових напрямків істотного підвищення ефективності національної економіки, які мають дати поштовх економічному зростанню.

#### **Постановка завдання**

Найбільш перспективними напрямками стрімкого зростання конкурентоздатності національної економіки та динамізації економічного розвитку є використання кластерного та інноваційного підходів, а тому саме до них мають бути застосовані принципи державно-приватного партнерства. Саме використання кластерного та інноваційного підходів допоможе вивести реалізацію проектів державно-приватного партнерства на якісно новий рівень.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій**

Основоположником теорії кластерів визнаний М. Портер, що вивчав дану проблему за допомогою дослідження конкурентних позицій більше 100 галузей різних країн. Він характеризує кластер в такий спосіб: «кластер є організаційною формою консолідації зусиль зацікавлених сторін, спрямованих на досягнення конкурентних переваг, в умовах становлення постіндустріальної економіки». М. Портер звернув увагу на те, що фірми однієї галузі, найбільш конкурентоспроможні в міжнародних масштабах, як правило, не безсистемно розкидані по державах і територіях, а мають властивість концентруватися в якійсь країні, при цьому ще й в

якомусь одному її регіоні. Пояснення цьому факту багато економістів справедливо бачать у впливі конкурентоспроможних на світовому ринку фірм на найближче оточення: постачальників, споживачів і конкурентів. Саме так успіхи оточення впливають на ріст конкурентоспроможності кожної окремої компанії. У підсумку формується «кластер» – співтовариство фірм, що представляють тісно пов'язані між собою галузі, які до всього ще й взаємно сприяють росту конкурентоспроможності один одного [1, с. 106].

Необхідною умовою для того, аби говорити про виникнення кластера, є наявність стійкої мережі взаємодій між економічними агентами, що сприяє росту їх конкурентоспроможності. Саме про це говориться у відомій роботі А. Маршалла «Принципи економічної теорії». А. Маршалл одним з перших указав, що згруповані разом підприємства, які займаються однорідними видами діяльності, одержують додаткові позитивні переваги й можливості (банк спеціалізованих робітників, швидкий обмін інформацією, доступ до найбільш ефективних продуктів високоспеціалізованих постачальників, можливість узгоджувати та комбінувати інвестиційні заходи тощо). Надалі це твердження стало вихідним пунктом для ряду досліджень, що показали, яким чином економічні агенти можуть здобути користь із об'єднання в кластери [2]. У цьому зв'язку М. Портер відзначає, що всі виробництва кластера надають один одному взаємну підтримку, викликаючи поширення одержуваних вигод в усіх напрямках. Відбувається не тільки обмін інформацією, а й швидке поширення нововведень. Взаємозв'язки в середині кластера (які не виключають наявності конкурентної взаємодії) ведуть до розробки його членами нових шляхів розвитку й породжують нові можливості. Кластер стає засобом для подолання замкнутості на внутрішніх проблемах, інертності, негнучкості [3].

#### **Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів**

М. Портер визначив кластер як: «...сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників ресурсів, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, агентств зі стандартизації, а також торговельних асоціацій), які конкурують між собою, але разом з тим ведуть спільну роботу» [1, с. 106]. Але таке визначення нині лише частково характеризує кластер. У сучасних умовах до подібного розуміння кластеру треба додати ще одну важливу характеристику. Кластер нині – це не тільки група географічно близьких і взаємопов'язаних підприємств, але ці підприємства ще і мають працювати на створення певного кінцевого для відповідної економіки продукту.

При цьому важливо те, що в одному кластері поєднані підприємства різних галузей, тобто це не тільки територіальне, але й міжгалузеве об'єднання, в яке входять підприємства, що спільно працюють на створення певного виду кінцевого для відповідної економіки продукту. Саме тому між цими підприємствами виникають не тільки поточні коопераційні зв'язки, а й довгострокова координація діяльності.

Крім того, нині кластер можна охарактеризувати також і як своєрідний «технологічний спрут», ядро якого складають одне або кілька підприємств-лідерів (що виробляють кінцеву для відповідної економіки продукцію), а «щупальцями» слугують інші підприємства, що територіально близько локалізовані до підприємств-лідерів, та забезпечують їх продукцією суміжних виробництв. Тобто між цими підприємствами виникають стійкі технологічні ланцюги. При цьому технологічна пов'язаність виробничих процесів підприємств, що входять до кластеру, обумовлює їх синхронний розвиток. Поява, розширення, стабілізація і занепад виробництв кластеру відбувається більш-менш одночасно. Тому будь-які серйозні нововведення всередині кластеру приймають характер його реконструкції на новій технічній основі, яка може означати і появу нового кластеру. Таким чином кластер, як територіальний комплекс пов'язаних технологічним ланцюгом підприємств, поєднується ще й єдиним технологічним принципом. В межах цього технологічного принципу на підприємствах кластеру існує сукупність технологій приблизно однакового рівня розвитку.

Крім того, ще однією характеристикою, яка об'єднує різні підприємства та організації в один кластер, буде наявність загальної інфраструктури, яка стає спільним надбанням всіх зацікавлених суб'єктів відповідної території. При цьому на одній території може одночасно існувати кілька різних кластерів, що обумовлює багатопродуктовість економіки відповідного регіону.

Згідно з висновками науковців [4,], існування кластеру визначається наявністю бізнес-структур, які є локомотивами його розвитку, і знаходяться у його центрі. Саме ці структури виробляють той кінцевий продукт, який є конкурентоспроможним на світовому чи національному ринках, і саме ці бізнес-структури отримали назву ядра кластеру. Окрім ядра до складу кластеру входять інші підприємства, які поєднані з ядром вертикальними зв'язками, а також і вся інфраструктура (див. Рис. 1.).



Рис. 1. Схема організації традиційного кластера

Тобто кластер будується на основі географічного (просторового) об'єднання підприємств для здійснення певного виду економічної діяльності (виробництва певного виду кінцевого для відповідної економіки продукту), горизонтальних та вертикальних взаємозв'язків між цими підприємствами, використання загальної технології та інфраструктури, довгострокової спільної стратегії розвитку, спільних систем управління бізнес-процесами [5, с. 35-36].

Кластер – це унікальна організаційна та фінансово-економічна форма взаємодії підприємств та організацій, об'єднання їх виробничих ресурсів для здійснення спільної діяльності, прогресивна форма організації капіталів і управління [6]. У цьому сенсі кластер виступає специфічним механізмом розвитку економіки, що зазвичай діє на засадах **приватного партнерства**. Приєднавшись до кластеру підприємство, на основі взаємодії з іншими учасниками, може підвищити ефективність своєї діяльності. У кластерах створюються найсприятливіші умови для реалізації вже існуючого потенціалу, що, у свою чергу, забезпечує високі економічні та соціальні результати цих утворень, а також територій, на яких вони розміщуються [7].

Роль кластеру в підвищенні ефективності та конкурентоздатності національної та регіональної економіки досягається за рахунок того, що в кластері об'єднані конкуруючі між собою підприємства, які в той же час вступають у відносини кооперації. За таких умов взаємодія конкурентів стає для них взаємовигідною, а це дає значний позитивний ефект.

Учасники кластера одержують додаткові конкурентні переваги під впливом сукупного впливу ефектів: охоплення, масштабу й синергії, отриманих у результаті злиття окремих частин у єдину систему. Відрізняючись стійким партнерством взаємозалежних агентів, сполученням кооперації й конкуренції, ефектами перетікання знань, збільшення грошового потоку шляхом додавання та взаємного підсилення грошових потоків компаній, що входять у кластер, спільним використанням інфраструктурних об'єктів, зниженням транзакційних витрат, – кластер одержує потенціал, що перевищує суму потенціалів окремих складових. Це дозволяє компаніям, які є складовими кластеру, стабільно здійснювати не тільки виробничу, а й інвестиційно-інноваційну діяльність.

Треба відзначити, що кластеризація економіки здатна принципово змінити **зміст державної політики**. У цьому випадку, зусилля державної влади повинні бути спрямовані не на підтримку окремих підприємств чи галузей, а на розвиток взаємовідносин між виробниками та суміжниками, між кінцевими споживачами та виробниками, між самими виробниками та урядовими інститутами в тому числі і шляхом створення об'єктів відповідної інфраструктури.

Сказане вище свідчить, що у процесі формування кластерів можуть також бути застосовані і **механізми державно-приватного партнерства**. Формування кластерів за використання відповідних механізмів – це принципово новий підхід, що дозволить Україні конкурувати з провідними економіками світу. Застосування механізмів державно-приватного партнерства в межах кластерного підходу для розвитку економіки може реалізовуватись через об'єднання спільних зусиль не тільки традиційних партнерів, які

представлені сконцентрованими за географічною ознакою групами взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників окремих ресурсів, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також і державних підприємств, представників державної влади та належної державі інфраструктури, які в такому об'єднанні виконуватимуть спільну роботу на рівноправних та взаємовигідних засадах.

В той же час не можна забувати, що на сучасному етапі кластерний підхід до стимулювання економічного розвитку має бути доповнений інноваційним підходом. Бо саме їх спільне використання є найбільш ефективним та може вивести економіку України на якісно новий рівень.

Специфіка інноваційно-кластерного підходу полягає у тому, щоб забезпечити рух кластерів у напрямку науково-технічного розвитку та їх поступове перетворення на інноваційні кластери. А для цього необхідно, базуючись на досвіді інших країн, враховувати наявні світові тенденції. З цією метою пропонуємо долучати до кластерів усіх зацікавлених суб'єктів інноваційного процесу.

Основою для формування інноваційних кластерів повинно стати обов'язкове залучення до їх структури спеціалізованих наукових, науково-дослідних та науково-освітніх закладів (включаючи і відповідні заклади держави), які і будуть здійснювати наукові дослідження, а також готувати кадри, що будуть займатися впровадженням відповідних інновацій.

Застосування інноваційно-кластерного підходу дасть можливість об'єднати інтереси держави, бізнесу, наукових установ та інших зацікавлених у цьому суб'єктів для запровадження продуктивних, технологічних, сировинних, організаційних та інших інновацій. Умовами ефективною реалізації потенціалу інноваційних кластерів на основі цього підходу є оптимізоване законодавче середовище, наявність функціонуючої структури державної влади, чітке визначення відповідальності всіх партнерів та деталізація всього цього у спільній для всіх зацікавлених сторін угоді.

При цьому, держава може виступити одним із багатьох рівноправних суб'єктів кластера, кожен з яких окремо здійснюватиме свої специфічні функції. Такий підхід у закордонній літературі називають концепцією «потрійної спіралі взаємодії». Зміст даного підходу полягає в тому, що інноваційний розвиток найбільш ефективно забезпечується за рахунок спільної діяльності держави, бізнесу та наукового співтовариства [8].

Нині ж в Україні відносини при створенні або використанні інновацій часто носять характер простої «подвійної взаємодії»: держава – наука; бізнес – наука; держава – бізнес. «Модель “потрійної спіралі взаємодії” організована відповідно до принципів взаємного перетинання трьох варіантів відносин. У даній моделі кожний з інститутів забезпечує систему виробництва знань та інновацій за рахунок створення гібридних інституційних форм, що знижують невизначеність» [9, с. 142].

Поява інноваційного кластеру починається з впровадження відповідної базисної інновації, що супроводжується необхідними додатковими нововведеннями. Базисні інновації зазвичай радикально відрізняються від традиційних технологій, а ефективне функціонування створених на їх основі технологічних систем вимагає організації нових суміжних виробництв та нових об'єктів інфраструктури. У фазі зародження нового кластеру існує значна кількість його базових технологій. Жорстка конкуренція за обмежені ресурси, більша частина яких задіяна в традиційних кластерах, призводить до відбору кількох найбільш ефективних варіантів.

У своєму подальшому розвитку новий кластер спирається на вже існуючий виробничий потенціал. Господарючі суб'єкти, експлуатуючи базисні технології нового кластеру, не тільки використовують енергоносії, конструкційні матеріали, сировинні ресурси, масовий рівень споживання, яких було досягнуто раніше, але й перетворюють технологічні ланцюжки та існуючі мережі взаємодії останнього у відповідності до власних потреб. Розвиток базових продуктів та виробництв йде шляхом нарощування випуску невеликої кількості універсальних моделей, виробництво яких сконцентровано на небагатьох підприємствах, що освоїли нову базову інновацію.

Формування інноваційних кластерів з використанням механізмів державно-приватного партнерства може здійснюватися за такими їх видами: за напрямом досягнення конкурентних переваг (продуктові; технологічні; сировинні; організаційні); за рівнем значущості (національні та регіональні кластери); за галузевим спрямуванням (галузеві інноваційні кластери; комплексні інноваційні кластери); за рівнем впроваджених інновацій (суто інноваційні кластери; кластери інноваційного спрямування).

Важливою перевагою інноваційного кластеру є те, що він об'єднує найрізноманітніші інноваційні структури (бізнес-інкубатори, інноваційні центри, технопарки, технополіси, спільні інвестиційні фонди [у т.ч. венчурні фонди], науково-дослідні центри, стартапи) та державний сектор з належними державі об'єктами інфраструктури в єдину систему інноваційного розвитку [10, с. 59].

До перспективних організаційних форм реалізації інноваційних проектів державно-приватного партнерства (ДПП) на основі кластерного підходу окремі дослідники [10, с. 59] відносять: венчурні фонди, технопарки, бізнес-інкубатори, особливі економічні зони, фінансово-промислові групи, концесійно-франчайзингові форми співпраці, закриті пайові фонди; вільні економічні зони, науково-виробничі та технічно-впроваджувальні зони.

Особливо актуальними для України у сучасних умовах є інноваційні кластери, які створюють принципово нову продукцію. Зокрема, у нас нині вже працює дванадцять інноваційних кластерів із залученням потенціалу держави, в тому числі й інфраструктурного. Зокрема це: «Енергетика сталого розвитку» (м. Київ), «Нові машини» (м. Дніпро), «Нові матеріали» (м. Харків), «Технології інформаційного суспільства» (м. Київ),

«Біотехнології» (м. Львів) та ін. Результатом діяльності цих високотехнологічних кластерів стає розробка та впровадження не просто нових продуктів, а принципово нових базисних технологій та інновацій.

Основними перевагами та стимулами застосування інноваційно-кластерного підходу до розвитку економіки для реалізації інноваційних ДПП проектів визначено: об'єднання зусиль, ресурсів, сучасних методів менеджменту та іншого досвіду державного та приватного секторів економіки; розширення можливостей для отримання кредитів, подолання як «провалів ринку», так і «провалів держави»; виконання договорів на умовах партнерства; можливості залучення бюджетних коштів для здійснення проектів; розподіл інноваційних ризиків; отримання додаткових ресурсів, доходів; гарантій і державної підтримки, створення суспільно позитивного іміджу та соціально й екологічно відповідального виробництва.

Для подальшої реалізації стратегічного управління інноваційним процесом в Україні шляхом використання методів державно-приватного партнерства повинні бути виконані наступні умови:

1) Визначені чіткі критерії включення кластеру до державних програм різного рівня.

2) До цього процесу повинні залучатися регіональні органи влади та інститути громадянського суспільства.

3) Весь процес повинен бути максимально публічним і прозорим, щоб якомога більше знизити фактор несправедливого лобіювання інтересів та зменшити корупційну складову.

В існуванні кожного кластеру особливу роль відіграє сфера споживання. Це пов'язано з тим, що будь-який кластер формується навколо виробництва певної кінцевої для відповідної економіки продукції. А це означає, що поява нових суспільних потреб зумовить і появу нового кластеру, і необхідність запровадження нових інновацій. А це, крім усього іншого, означає необхідність врахування і рівня готовності громадськості до відповідних змін. Саме тому застосування інноваційно-кластерного підходу дає можливість об'єднати інтереси всіх зацікавлених суб'єктів не тільки у запровадженні та широкому розповсюдженні інновацій, але й у ДПП, яке стає тією інституційною формою, що поєднує всіх зацікавлених суб'єктів економіки.

Крім того кластер – взаємодія та взаємодопомога в коопераційно-конкурентному виробництві товарів підприємствами, які розташовані на певній території. Тому актуальним на сьогодні є створення кластерів не тільки для підвищення конкурентоспроможності всієї національної економіки, а й для розвитку її окремих регіонів чи територій. Формування ж інноваційних кластерів ще більшою мірою прискорює цей процес, надаючи значний поштовх розвитку регіонів. Регіони, в яких сформовані та діють інноваційні кластери, отримують вагомні переваги [11], а саме: вирішується більшість територіальних проблем, пов'язаних з покращенням місцевої інфраструктури; більш раціонально використовується науково-освітній потенціал регіонів; управлінські структури кластера та регіональна влада, що входить до цих структур, одержують доступ до різноманітної та концентрованої інформації про ресурси, рівень їх використання та проблеми відповідної частини регіону; зменшується залежність бюджету від окремих монопольних бізнес-формувань; відбувається диверсифікація як національної, так і регіональної економіки; посилюється партнерський діалог з бізнесом; здійснюється зближення науки, виробництва та комерції; створюються нові робочі місця; формуються умови для підготовки та закріплення висококваліфікованих кадрів; збільшується кількість платників податків і бази оподаткування.

#### **Висновки з даного дослідження**

Наведені дані свідчать, що Україна має безліч незадоволених потреб в об'єктах державної інфраструктури, з одного боку, та обмежені ресурси для їх задоволення з бюджетних джерел – з іншого. Все це породжує необхідність використання при розвитку об'єктів державної інфраструктури такої форми співробітництва як ДПП. При цьому істотне підвищення ефективності національної економіки, яке може стати результатом використання інноваційно-кластерного підходу, допоможе вивести реалізацію ДПП проектів щодо об'єктів державної інфраструктури України на якісно новий рівень.

#### **Список літератури.**

1. Портер М. Конкуренція. – М.: Издат. дом «Вільямс». – 2005. – 608 с.
2. Мельник О.М. Економічний розвиток: логіка господарського прогресу. – К.: КНЕУ, 2013. – 425 с.
3. Варяниченко О.В. Формування інноваційних кластерів в Україні як інструмент розвитку та конкурентоздатності. *Наук. вісн. НГУ*. – 2011. – № 3. – С. 118– 121.
4. Родионова Л.Н. Кластеры как форма интеграции инвестиционных ресурсов. *Нефтегазовое дело: электрон. науч. журн.* 2006. Вып. 1. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.ogbus.ru/authors/RodioN%ova/RodioN%ova\\_4.pdf](http://www.ogbus.ru/authors/RodioN%ova/RodioN%ova_4.pdf).
5. Doran George. There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives. *Management Review*. Volume 70, Issue 11 (AMA FORUM). – P. 32-36.
6. Шишмарьова О.О. Кластери в економіці України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/shishmarova-oo-klasteri-v-ekonomitsi-ukrayini/>
7. Дегтярьова І.О. Наукові та практичні аспекти застосування кластерного підходу в управлінні конкурентоспроможністю регіонів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Degtyaryova.pdf>
8. Організаційні аспекти розбудови інноваційних кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/58/23.pdf>

9. Дежина И.Г. Государство, наука и бизнес в инновационной системе России. – М.: ИЭПП, 2008. – 227 с.

10. Павлов В.І. Особливості форм державно-приватного партнерства в інноваційній сфері. *Регіональна економіка*. 2013. №3. С. 57–65

11. Тофанюк О.В. Організаційно-економічне та бюджетне регулювання регіонального розвитку із застосуванням механізмів державно-приватного партнерства. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. 2012. № 1. С. 33-46.

#### **References.**

1. Porter, M. (2005), Konkurentsiiia [Competition], Yzdat. dom «Vyliams», Moscow, Russia.

2. Mel'nyk, O.M. (2013), Ekonomichnyj rozvytok: lohika hospodars'koho prohresu [Economic development: the logic of economic progress], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Varianychenko, O.V. (2011), “Formation of innovative clusters in Ukraine as a tool for development and competitiveness”, *Nauk. visn. NHU*, vol. 3, pp. 118– 121.

4. Rodyonova, L.N. (2006), “Clusters as a form of integration of investment resources”, *Neftekhazovoe delo: elektron. nauch. zhurn.*, vol. 1, available at: [http://www.ogbus.ru/authors/Rodio№ova/Rodio№ova\\_4.pdf](http://www.ogbus.ru/authors/Rodio№ova/Rodio№ova_4.pdf) (Accessed 20 Sept 2018).

5. Doran, G. (1981), “There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives”, *Management Review*, vol. 70, no. 11, pp. 32-36.

6. Shyshmar'ova, O.O. (2010), “Clusters in the economy of Ukraine”, available at: <http://intkonf.org/shishmarova-oo-klasteri-v-ekonomitsi-ukrayini/> (Accessed 20 Sept 2018).

7. Dehtiar'ova, I.O. (2011), “Scientific and practical aspects of application of a cluster approach in the management of the competitiveness of Ukrainian regions”, available at: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Degtyaryova.pdf> (Accessed 20 Sept 2018).

8. Yanenkova, I. H. (2012), “Organizational aspects of developing innovative clusters”, available at: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/58/23.pdf> (Accessed 20 Sept 2018).

9. Dezhyna, Y.H. (2008), Hosudarstvo, nauka y byznes v ynnovatsyonnoj systeme Rossyy [State, science and business in the innovation system of Russia], YEPP, Moscow, Russia.

10. Pavlov, V.I. (2013), “Features of forms of public-private partnership in the innovation sphere”, *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, pp. 57–65

11. Tofaniuk, O.V. (2012), “Organizational-economic and budgetary regulation of regional development using the mechanisms of public-private partnership”, *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi*, vol. 1, pp. 33-46.

*Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.*